

دانشگاه سیستان و بلوچستان

تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات عربی

عنوان:

تحلیل تطبیقی آراء حسان بن ثابت و حطیئه در اغراض و فنون شعری

استاد راهنما:

دکتر رضا رضایی

استاد مشاور:

دکتر محمد تقی زند وکیلی

تحقیق و نگارش:

یحیی کرد

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

بهمین ۹۰

تقديم

الى من أفرأني في كنفه «إقرأ»

الى من غذأني حبّ العلم و نشأني عليه

الى والدي الحبيب

و الى أمي الحنون

و الى زوجتي، رفيقتي في حياتي

و الى كلّ من علّموني علماً نافعا

و الى اصدقائي، الذين احبّهم حباً لله

سیاسگزاری

سیاس مر خدای را که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت، هر نفسی که فرو می رود ممدّ حیات است و چون بر می آید مفرّح ذات، پس در نفسی دو نعمت موجود است و بر هر نعمتی شکری واجب.

به بهانه‌ی این پژوهش بر خود لازم می دانم تا با صمیمانه ترین تعابیر، سیاسگزار لطف و محبت های افراد خانواده ام باشم. آن هایی که هر بار دیدنشان قوت روحی بسیاری به من می داد تا در ادامه‌ی کار موفق باشم. پدر و مادر عزیزم که دعایشان امید زندگی ام است، و وجودشان مایه‌ی افتخار.

خالصانه ترین سپاس و قدردانی را از اساتید ارجمندم جناب آقایان دکتر رضا رضایی، دکتر محمد شیخ و دکتر محمدتقی زند وکیلی دارم. بزرگواری که به حق این پژوهش ثمره‌ی شاگردی آن هاست. راهنمایی های استاد راهنمایم، دکتر رضایی را ارج می نهم که طی این مدت همکاری، خستگی ناپذیر نشان دادند و با رهنمود های خردمندانه مرا مستفید نمودند. جناب آقای دکتر زند وکیلی را می ستایم که با وجود مشغله های علمی و اداری، راهگشای سختی های کار بودند.

همچنین بر خود لازم می دانم از دوست صمیمی ام محسن کرد، خواهر زاده‌ی عزیزم بهاره کرد که در تدوین این تحقیق یاری ام کردند، همسر و دو دلبندم حسّان و صفوان، که محیط آرامی برایم فراهم کردند، کمال تشکر و قدردانی را داشته باشم.

چکیده:

ادبیات بخش جداناپذیر از هر جامعه‌ی انسانی را تشکیل می‌دهد. ساکنان شبه جزیره‌ی عربستان در عصر جاهلی، از ادبیاتی پربار بهره‌مند بودند. با ظهور دین مبین اسلام، نوعی دیگر از ادبیات به سبک و سیاق اسلامی در این جامعه پدیدار گشت. نقطه اتصال ادبیات جاهلی و ادبیات اسلامی با عنوان ادبیات مخضرم مشهور است.

حسان بن ثابت انصاری و جرول بن اوس مشهور به حطیئه، بنا بر قول صاحب نظران ادبیات، در جایگاه بزرگترین شاعران دوره‌ی مخضرم قرار می‌گیرند. هم عصر بودن، توانایی و شهرت ادبی و تاثیر گذاری اجتماعی از مهمترین نقاط اشتراک این دو شاعر است.

بررسی اغراض و فنون شعری این دو شاعر، میدان وسیعی از داده‌های ادبی و تاریخی را در اختیار ما قرار می‌دهد و ما را به عمق تاثیرگذاری اجتماعی این دو شاعر واقف می‌گرداند. غنای شعری حطیئه و سبک ارتجال حسان، گرچه دارای تفاوت‌های عدیده‌ای در لفظ و معناست اما، آثار شعری آن دو، نقاط اشتراک بسیاری دارد.

شیوه‌ی جستجو و نگارش مباحث در این پژوهش مبتنی بر تحلیل تطبیقی دیدگاه‌های این دو شاعر در اغراض و فنون شعری شامل، فخر و مدح و هجاست.

واژگان کلیدی: حسان بن ثابت، حطیئه، تطبیق آراء، فخر، مدح، هجو.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
	طرح تحقیق
۳	تعرف مسأله
۳	اهمیت موضوع
۴	ضرورت انجام تحقیق
۴	سوال های اصلی تحقیق
۴	فرضیه ها
۴	اهداف تحقیق
۵	روش تحقیق
۵	پیشینه تحقیق
	بخش اول: مباحث کلی
	فصل اول: آشنایی با ادبیات مخضرم
۸	اهمیت ادبیات مخضرم در تاریخ ادبیات زبان عربی
۸	شعر جاهلی
۱۱	شعر مخضرم
۱۲	واژه‌ی مخضرم از نظر لغوی و اصطلاحی
۱۳	شعرای مخضرم و میزان تاثیر پذیری آن‌ها از اسلام

۱۵شعر اسلامی
۱۶دیدگاه اسلام نسبت به شعر
	فصل دوم: آشنایی با حسان بن ثابت انصاری
۲۲نام و نسب
۲۲زندگی
۲۵جایگاه شعری از دید ناقدان شعر و ادب
۲۶شاعر فخر
۲۶شاعر مدح
۲۷شاعر هجو
۲۷شاعر پیامبر
۲۸شاعر تاریخ
۲۸اخلاق
۲۹حسان
۳۱دیوان اشعار
۳۲وفات
	فصل سوم: آشنایی با حطیئه
۳۴نام و نسب
۳۵زندگی
۳۶جایگاه شعری از دید ناقدان شعر و ادب
۳۹شاعر فخر
۴۰شاعر مدح
۴۰شاعر هجو

۴۱اخلاق
۴۲دیوان اشعار
۴۳وفات
بخش دوم: تحلیل دیدگاه‌ها و بررسی آفاق فخر
فصل اول: تحلیل دیدگاه‌های سیاسی و عقیدتی
۴۶مقدمه
۴۷اوضاع سیاسی-عقیدتی عصر حسان و حطیئه
۴۷دودمان‌های حیره و غستان
۴۸منازله(لخمی‌ها)
۴۸غستانیان(آل جفنه)
۴۹ظهور اسلام
۵۰گرایش‌های سیاسی و عقیدتی حسان
۵۰گرایش‌های سیاسی قبل از اسلام
۵۱گرایش‌های عقیدتی پس از اسلام
۵۵گرایش‌های عقیدتی حطیئه پس از اسلام
۵۷ماجرای مرتدین
۵۸دفاع از ولید بن عقبه
۵۹وصیت زمان مرگ
۶۲جمع بندی و نتیجه گیری
فصل دوم تحلیل فخر و تبیین آفاق آن
۶۵مقدمه
۶۶فلسفه و علت غایی گرایش به فخر

۶۷ آفاق فخر حستان و حطیئه.
۶۸ فخر به اجداد و نسب.
۷۱ فخر به قوم.
۷۴ فخر به خویشتن.
۷۵ فخر به ارزش های اخلاقی.
۷۶ ارزش های اخلاقی مشترک.
۷۶ میهان نوازی.
۷۶ تعلیل و بیان انگیزه.
۷۶ تحلیل و بررسی.
۷۷ جود و سخاوت.
۷۸ مروّت و جوانمردی.
۷۹ تسلیم نشدن در برابر ظلم و ستم.
۸۰ ارزش های اخلاقی غیر مشترک.
۸۰ صداقت و راستی.
۸۱ حياء و عفت.
۸۱ ایثار و گذشت.
۸۲ حلم و بردباری.
۸۲ کردار نیک.
۸۲ فخر به توان در میدان های نبرد.
۸۴ فخر به توان در نظم و شاعری.
۸۵ فخر به اسلام.
۸۷ جمع بندی و نتیجه گیری.

	بخش سوم: تحلیل و بررسی مدح و هجو.....
	فصل اول: تحلیل مداخل و تبیین ابعاد آن.....
۹۰	مقدمه.....
۹۱	فلسفه و علت غایی مدح.....
92	مدایح حستان.....
92	تحلیل محتوایی.....
92	مدح اقوام.....
۹۳	مدح ملوک.....
۹۶	مدح زمان اسلام.....
۹۶	استمداد از واژه های جدید.....
۹۷	استمداد از قرآن.....
۹۷	استمداد از گفته های پیامبر.....
۹۸	پایداری و ثبات در مدح.....
۱۰۰	مدایح حطیئه.....
۱۰۰	تحلیل محتوایی.....
۱۰۰	انعکاس اجتماعی مداخل.....
۱۰۱	غزل مقدمه‌ی مدح.....
۱۰۲	ساختار واژگانی مداخل.....
۱۰۳	استمداد از استدلال در مدح.....
۱۰۴	قرار دادن صفات نیک در وجود ممدوح.....
۱۰۴	ناچیز شمردن خویشان در برابر ممدوح.....
۱۰۵	التزام به ممدوح.....

۱۰۶تحلیل تطبیقی مدایح حستان و حطیئه.
۱۰۶اهداف مدحی.
۱۰۷مدح تکستی.
۱۰۸مدح برای درخواست عفو و گذشت.
۱۱۰نسبت دادن بهترین تعابیر به ممدوح.
۱۱۲جمع بندی و نتیجه گیری.
	فصل دوم: تحلیل هجویات و تبیین ابعاد آن.....
۱۱۴مقدمه.
۱۱۵فلسفه و علت غایی هجو.
۱۱۶تحلیل هجویات حستان.
۱۱۶تحلیل هجویات با مبانی قبیله ای.
۱۱۷پایه گذاری نقایض.
۱۱۹حس برتری جویی قبیله ای.
۱۱۹تحقیر دشمنان.
۱۲۰گزندگی و سوزناکی.
۱۲۱تحلیل هجویات با مبانی عقیدتی.
۱۲۱هجو نقایض گونه.
۱۲۳هجو سرداران قریش.
۱۲۴استفاده از واژه های اسلامی.
۱۲۵هجویات حطیئه.
۱۲۵تحلیل هجویات حطیئه.
۱۲۵هجو نقایض گونه.

۱۲۸زیرکی در استدلال
۱۳۰تحلیل تطبیقی هجو
۱۳۰هجو اطرافیان و خویشاوندان
۱۳۲ترفیع مقام و تنزیل جایگاه اقوام
۱۳۳پیامدهای اجتماعی هجو دو شاعر
۱۳۴هدف دو شاعر از سرودن هجو
۱۳۶جمع بندی و نتیجه گیری
۱۳۷فهرست منابع

شعر جاهلی، ادبیات پرباری است که، جامعه‌ی آن زمان، اعتماد کاملی به آن داشت. شعرا تمام توانایی‌های بیانی و ادبی خویش را در برجسته کردن آثارشان، آشکار نموده و از هیچ منہج شعری فرو گذار نمی‌کردند. آن‌ها تلاش داشتند، آثارشان را نمونه‌ای عالی از کلام و ادب قرار دهند.

شعر مخضرم همان شعری است که سراینده‌ی آن، هر دو زمان جاهلی و اسلام را درک نموده و مطابق شرایط خاص هر دوره، زندگی را سپری کرده است. شعر مخضرم، دارای ارزش‌های اسلامی و روح ایمانی است که در دل‌های شاعران رسوخ کرده بود. شعرای مدینه، در این زمینه گوی سبقت را از بقیه ربوده بودند. آن‌ها کسانی بودند که همراه و همگام پیامبر گرامی اسلام، صلی الله علیه و آله و سلم، از دعوت اسلامی دفاع می‌کردند.

شعر در صدر اسلام تأثیر زیادی بر دل‌های مردم داشت؛ چون این نوع شعر در معانی و هدف با زمان جاهلی متفاوت بود. شعر اسلامی سبک‌های محکم، اسلوب‌های جالب و تعبیر‌های بلیغ را در خود می‌دید. اسلام، عرب‌های مسلمان را از ورود به فنون و اغراض منحرف شعری باز داشت؛ زیرا قرآن به آن‌ها هشدار داده بود که از شعر در مسیر درست بهره‌برند.

حسّان فرزند ثابت بن منذر بن حرام در سال ۵۶۳م. در شهر یرثب به دنیا آمد. قوم حسّان از جمله سادات یمن و از اهل ریاست بودند که بعد از خراب شدن سدّ مأرب به شمال شبه جزیره عرب کوچ کردند. شعر حسّان شعری برجسته و خود او شاعری چیره دست در اغراض و فنون شعری است. وی از جمله شعرای مخضرم است که شعر او از اهمیت زیادی برخوردار است. ابو الفرج اصفهانی، وی را از فحول شعراء می‌داند. «جَروَل بن أوس بن مالک، ملقّب به حطیثه، از فحول شعرای جاهلی و متقدمین آن‌ها و از جمله شعرای مخضرم است که در نسبش از سوی پدر، پوشیدگی و غموض وجود دارد. شاعر بر یک نسب خاص استقرار نداشت و بر مبنای مصلحت، خود را به افراد و قبایل مختلف نسبت می‌داد.

فخر، مدح و هجاء از مهمترین اغراض و فنون شعر جاهلی به شمار می‌روند که شاعر جاهلی از سرودن هر یک از آن‌ها هدف‌های خاصی را دنبال می‌کرد. حسّان بن ثابت مانند دیگر شعرای جاهلی در بیشتر غرض‌های شعری وارد شد. حطیثه نیز شاعری چیره دست در همه‌ی فنون شعری است. حسّان و حطیثه از فخر گویان، مداحان و هجو گویان شهیر زمان جاهلی و اسلامی هستند.

در این پژوهش ابتدا طرح تحقیق، شامل: تعریف مساله، اهمیت موضوع، ضرورت انجام تحقیق، سوال های اصلی، فرضیه ها، اهداف، روش و پیشینه‌ی تحقیق بیان شده است.

در بخش اول به بررسی کلیات، شامل: ادبیات مخضرم، زندگی نامه‌ی حستان و حطیئه، جایگاه ادبی و اخلاق دو شاعر، پرداخته شده است. تحلیل دیدگاه های سیاسی و عقیدتی و میزان تاثیرپذیری از اسلام، فصل اول از بخش دوم را تشکیل می دهد و فصل دوم آن، به تحلیل فخر و تبیین ابعاد آن در آثار دو شاعر اختصاص دارد. بخش سوم که مهمترین نقطه‌ی تحلیل تطبیقی دو شاعر است، شامل دو فصل است که در فصل اول به تحلیل مداخل و در فصل دوم به تحلیل هجویات این دو شاعر، پرداخته و مبانی مدح و هجو و تاثیر گذاری اجتماعی آن، مورد بررسی قرار گرفته است.

طرح تحقیق

تعریف مساله

ادبیات هر قوم نشان دهنده‌ی رسوم، عقاید و افکار آن قوم است. شعر که به عنوان مهمترین جزء ادبیات شمرده می‌شود، می‌تواند به مانند آیین‌های درخشانی زندگی و محیط سراینده اش را به خوبی بازتاب دهد. شعر عرب، نماد و آیین‌های افکار و اندیشه قوم عرب است.

در عصر جاهلی، بازار شعر و ادب بسیار گرم بود. شاعران با توانایی شگفت‌انگیزی که دارا بودند، آثارشان را در معرض شنود علاقه‌مندان قرار می‌دادند. گستره‌ی این محیط شعری وسیع، ولی اقرار و اعتراف به نیکویی‌های آثار هر شاعر از سوی حریفان، اندک بود. بدین جهت ضرورت داشت تا یکی از بزرگان شعر و ادب به عنوان قاضی شعراء قرار گیرد و میان سروده‌های شاعران، داوری کند. نابغه‌ی بنی‌ذبیان سرشناس‌ترین داور بازار عکاظ بود. در این محیط شعری شعرای بسیاری رشد نمودند. شعری که هر کدام با سبک شعری متفاوت، به ایراد اشعار می‌پرداختند. حستان بن ثابت انصاری یکی از بزرگترین شاعران این محیط بود که با اشعار برآمده از طبع، مشهور است. حطیئه دیگر شاعر مورد بحث در این پژوهش، با شعرهای متین خویش به گروه «التنقیح» وابسته بود؛ گروهی که استاد ابتدایی اش اوس بن حجر است.

تحلیل تطبیقی افکار شعری حستان و حطیئه می‌تواند به ما داده‌های جامعی از اوضاع اجتماعی آن زمان و همچنین از زندگی این دو شاعر، ارایه نماید.

اهمیت موضوع

اهمیت شعر و ادب در میان مردم جامعه بر هیچ کس پوشیده نیست. تحلیل و بررسی موضوعات شعری برای اقشار دوست‌دار ادبیات، می‌تواند، زمینه‌ساز شناخت موضوع‌های مختلف گردد.

شعر جاهلی پس از این که با آمدن اسلام قرین‌گشت، پدیدآورنده‌ی ادبیاتی پر بار از نظر عقیدتی شد. شناخت شاعران عصر مخضرم و تحلیل اشعار آن‌ها، ما را به عمق تاثیر گذاری اسلام بر مردم جامعه‌ی عربی آشنا می‌گرداند.

ضرورت انجام تحقیق

شعر جاهلی و اسلامی از دیر باز مورد توجه پژوهشگران و دانشجویان قرار گرفته است. یک دانشجوی زبان و ادبیات عربی و یا دیگر رشته های وابسته، نیازمند آن است تا از تاثیر گذاری ادبیات بر مسایل روزمره زندگی آگاهی یابد و یک پژوهشگر مسلمان نیز باید میزان تاثیرپذیری شخصیت های ادبی از اسلام و تاثیر متقابل اسلام بر ادبیات را مورد تحلیل قرار دهد.

سوال های اصلی تحقیق

۱. تاثیر مبانی عقیدتی در تلطیف موضوعات شعری حستان و حطیئه به چه میزان بوده است؟

۲. عناصر فخر، مدح و هجو در شعر این دو شاعر دارای چه ویژگی هایی است؟

۳. عناصر فوق به چه میزان در جامعه ی آن زمان انعکاس داشته است؟

فرضیه ها

۱. مبانی عقیدتی تاثیر شگرفی بر موضوعات شعری حستان بن ثابت گذاشت، ولی در حطیئه این تاثیر کم رنگ جلوه می کند.

۲. مدح و هجو حسان قبل از اسلام در خدمت شاهان بود، اما بعد از اسلام بیشتر به مدح پیامبر و هجو دشمنان اسلام منحصر

گشت. اما حطیئه از مدح و هجو بیشتر در تکسب استفاده نمود.

۳. عناصر مدح و هجو این دو شاعر، در جامعه به طور وسیعی منعکس می شد.

اهداف تحقیق

۱. شناخت تاثیر گذاری دین اسلام بر ادبیات دوره ی جاهلی.

۲. شناخت جلوه های عقیدتی در شعر حستان و حطیئه.

۳. بررسی و تحلیل اغراض شعری دو شاعر با گرایش تطبیقی.

روش تحقیق

در این پایان نامه برای جمع آوری داده ها از روش مطالعه‌ی منابع کتابخانه‌ای و فیش برداری از آن استفاده شده است. به این منظور، منابع مربوط به موضوع بحث، شناسایی و به روش فیش برداری، اطلاعات مورد نیاز جمع آوری شد. آنگاه مطالب بر حسب موضوعی، مرتب گردید.

اساس کار در این تحقیق، مبتنی بر شناخت شاعران از طریق اشعار آن هاست؛ چون شعر، آسان ترین و مطمئن ترین منبع شناخت عقاید و جنبه های مختلف اغراض و فنون شعری هر شاعر است. در مباحث نتیجه گیری، سعی شده با دقت نظر عمل شود و از داوری شخصی و مغرضانه پرهیز گردد.

پیشینه‌ی تحقیق

در مورد این دو شاعر به صورت جداگانه پژوهش های زیادی انجام گرفته است اما آنچه مربوط به مقایسه‌ی این دو شاعر می شود، در نوع خود تازه و نوین است. از مهمترین پیشینه‌ی این تحقیق، جدا از کتاب های بزرگ ادبی، می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱. اعظمی الندوی، سعید، (۲۰۰۱). شعراء الرسول فی ضوء الواقع و القریض، بیروت: دار ابن کثیر.
۲. زینی وند، تورج، (۱۳۸۷). مقایسه بین حستان بن ثابت انصاری و خاقانی شروانی، مجله علوم انسانی: دانشگاه رازی کرمانشاه.
۳. شرف الدین، خلیل، (۱۹۹۲). حستان بن ثابت انصاری من الحریره الی الالتزام، بیروت: دار و مکتبه الهلال.
۴. عیسی، یوسف، (۱۹۹۰). حستان بن ثابت حیاته و شعره، بیروت: دارالکتب العلمیّه.
۵. موسوی، اسماعیل، (۱۳۸۵). بررسی اشعار حستان بن ثابت درباره‌ی پیامبر(ص)، پایان نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران: شماره ثبت: ۲۱۶۱۳.

بخش اول

مباحث کلی

فصل اول

آشنایی با ادبیات مُخَصرَم

اهمیت ادبیات مخضرم در تاریخ ادبیات زبان عربی

ادبیات مخضرم، دارای اهمیت تاریخی و ارزش های فنی بسیار بالایی است. ادبایی که در این دوره قرار می گیرند، زمان جاهلی را گذرانده و از آن تصویر دقیقی در ذهن دارند. آن ها سپس وارد زندگی اسلامی شده اند و وضعیت جامعه زمان اسلام را، با اشکال مختلف و رنگ های متفاوت، به تصویر کشیده اند.

در نگاه خواننده، زندگی شاعری که در زمان جاهلی رشد کرده، رنگ های متفاوت زندگی را تجربه کرده، افکار ادبی و گرایش های شعری خویش را در راه تقویت محیط قبیله ای و فخر به بزرگواری های پدران و دفاع از شرف و نسب خویش صرف نموده، سپس به یکباره وارد مرحله ای کاملاً متفاوت از آن زندگی قبلی شده باشد، بسیار جالب خواهد بود.

شاعر مخضرم در زمان جاهلی از بزرگواری های قومش می گوید. وی تمام تلاش خود را معطوف دفاع از محیط قومی و برانگیختن، احساسات قبیله ای و به زانو در آوردن دشمنانش می نماید، اما ناگاه این نوع زندگی را گمراهی دانسته، از آن روی-گردان شده و تمام تلاش خود را به تربیت دینی و خدمت به انسانیت متمرکز می گرداند. او با دعوت به ایمان به خداوند، رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و جهان آخرت و فضایل و مکارم اخلاقی و با تفکر در زندگی، افق های روشنی روبروی دیدگان می نهد.

ادبیات مخضرم را می توان نقطه اتصال ادبیات جاهلی و اسلامی دانست. این ادبیات در ترتیب زمانی، پس از جاهلی و قبل از اسلامی قرار می گیرد. اکنون به صورت گذرا به بررسی شعر در سه دوره ی جاهلی، مخضرم و اسلامی می پردازیم:

۱) شعر جاهلی

به راستی که شعر جاهلی، همان ادبیاتی است که مردم آن زمان، بر آن اعتماد کامل داشتند و رقبا در میدان آن به مسابقه می پرداختند. آن هنگام، تمرکز مردم بر شعر، بیش از دیگر فنون ادبی بود. شعراء تمام توانایی های بیانی و ادبی خویش را در برجسته کردن آثارشان، آشکار نموده و از هیچ منہج شعری فرو گذار نمی کردند. آن ها تلاش می کردند آثارشان را نمونه ای عالی از کلام و ادب قرار دهند.

«ادبیات جاهلی به صورت شفاهی و بدون نوشتن بر روی اوراق، حفظ می شد. در حقیقت اذهان مردم، اوراق نوشتاری

بودند و راویان شعر در جایگاه کتاب ها و دفاتر قرار می گرفتند.» (البستانی، ۱۹۹۷: ۳۶)

هر شاعری در زمان جاهلی راویان خاص خودش را داشت که شعرش را حفظ می کردند و به مردم می رساندند. گاهی برخی شاعران، راویان شعرای دیگر بودند. به طور مثال زهیر بن ابی سلمی از فحول شعرای جاهلی، راوی شعر اوس بن حجر بود و جرول بن اوس ملقب به حطیئه، راوی شعر زهیر بن ابی سلمی قرار گرفت. این نوع مکتب شعری که از آن به عنوان مکتب اوس بن حجر یاد می شود و شعرای آن به «صحاب التنقیح» معروفند، در اشعارشان دقت تمام را به کار می بردند و تا زمانی که بر صحت و سلامتی از اشتباهات مطمئن نبودند، آثارشان را به سمع دیگران نمی رساندند.

ادبیات جاهلی به صورت روایت، پس از اسلام تدوین گشت. اما به طور کامل به دست ما نرسید و مقدار زیادی که راویان، نقل نکردند، از بین رفت. «ابو عمرو بن علاء می گوید: آنچه از عرب به شما رسیده کمترین آنست. اگر تمام آن به شما می رسید، در حقیقت علوم و اشعار بسیاری به شما رسیده بود.» (الجمعی، بی تا، ج ۱: ۲۵)

از سوی دیگر «بسیاری از اشعار به دلیل جنجال های قبیله ای و رقابت های راویان در حفظ شعر و همچنین بحث درآمدزایی آن ها، پس از اسلام به شعر جاهلی افزوده شد.» (البستانی، ۱۹۹۷: ۳۷)

این قضیه تا بدانجا پیش رفت که راویان، اشعاری به آدم، ابلیس، ملائکه و جن ها نسبت دادند. همچنین، به اقوام عاد، ثمود و عمالقه که دیگر اثری از آن ها وجود نداشت و از اقوام هلاک شده بودند؛ اشعاری نسبت دادند.

اما گذشته از تمام این مسایل «بیشتر شعر جاهلی با توجه به اتفاق نظر ادیبان دوره عباسی در روایت آن، از درجه ای مطمئن برخوردار است. افزون بر این، تلاش نقاد نخستین مانند ابن سلّام جمعی (م. ۲۳۱) و ابو الفرج اصفهانی (م. ۳۵۶) در سالم سازی ادبیات جاهلی تأثیر بسزایی داشته است. بخش بزرگ ادبیات جاهلی، بر شعر استوار است؛ چون آنچه از نثر به ما رسیده، قابل شک و تردید است. حتی اگر خطبه های مذکور در کتاب ها را نیز صحیح بدانیم، در آن چیزی که جنبه آموزش داشته باشد، بسیار اندک است. همچنین امثال و سجع کاهنان را نیز می توان در ردیف نثر قرار داد.» (همان)

شکی نیست که جنگ ها در شکوفایی ادبیات جاهلی نقش بسزایی داشتند. جنگ هایی مانند: قتل عمرو بن هند توسط عمرو بن کلثوم و وقایع ما بعد آن بین قبیله ی تغلب و مناذره؛ قتل نعمان بن منذر و جنگ های پس از آن مثل جنگ ذی قار، بین فارس و عرب؛ افزون بر این، جنگ های بین قبایل بکر و تغلب و اوس و خزرج، بیار آورنده ادبیاتی پر بار گردید.